

LJUDSKO DOSTOJANSTVO I SOCIJALNA ISKLJUČENOST

Helsinki, 18-20. svibnja 1998.

Socijalna isključenost postaje sve aktualnija tema u razvijenim europskim zemljama, ali isto tako i u zemljama tranzicije. Neki autori smatraju socijalnu isključenost jednim od najznačajnijih problema suvremenog doba. Kada je 1994. provedeno jedno istraživanje u Francuskoj u kojem se pitalo ispitanike "koje su najveće opasnosti koje prijete francuskom društvu", odnosno da ih rangiraju, na prvom mjestu je bila SIDA (74%), na drugom nezaposlenost (71%), a socijalna isključenost je bila na petom mjestu (36%). Iako je koncept socijalne isključenosti vezan prvenstveno za europsko okruženje, problem isključenosti na svjetskoj razini dobio je zavidno mjesto još na Svjetskom summitu o socijalnom razvoju, koji je održan 1995. u Copenhagenu. Zato nije iznenađujuće da je naposljetku održana i međunarodna konferencija s gore spomenutim nazivom.

Helsinšku konferenciju je organiziralo Vijeće Europe u suradnji s finskim vlastima. Države-članice Vijeća Europe su sudjelovale na ovoj konferenciji putem svojih delegacija. Članstvo tih delegacija se sastojalo od predstavnika sveučilišnih institucija, vladinih i nevladinih organizacija, zaklada, sindikalnih organizacija, lokalnih vlasti itd. Hrvatsku je na ovom skupu predstavljala četveročlana delegacija, koju su sačinjavali: Štefanija Knešaorek, Vesna Mastela-Bužan, Vesna Dejanović i Zoran Šućur.

Treba reći da ova konferencija predstavlja završnu (treću) fazu projekta *Ljudsko dostojanstvo i socijalna isključenost*, kojeg je 1995. godine pokrenulo Vijeće Europe. Međutim, značajnu financijsku potporu ovom projektu dale su i neke europske fundacije (Fundacija Joseph Rowntree, Friedrich Ebert Stiftung itd.). Sam projekt je imao za cilj istražiti opseg i uzroke siromaštva i socijalne isključenosti u Europi te potaknuti usvajanje zajedničkih principa, konkretnih mjera i politika u borbi protiv siromaštva i isključenosti. U prvoj fazi su prikupljeni podaci o isključenosti na temelju posebnih upitnika, a u drugoj fazi su pripremljeni pojedinačni izvještaji o ovom fenomenu za tranzicijske zemlje te za određena područja isključenosti. Spomenimo da su pojedinačni izvještaji, koji su bili dostupni sudionici-

ma konferencije, obuhvaćali sljedeće tranzicijske zemlje: Latviju, Litvu, Estoniju, Poljsku, Češku, Slovačku, Sloveniju, Albaniju, Moldaviju, Mađarsku i Rumunjsku. Naglasak je bio na ovim zemljama stoga što dosada nije bilo dovoljno informacija o njihovoj sposobnosti da se suprotstave riziku socijalne isključenosti. Osim toga, bivše socijalističke zemlje su posebno izložene rizicima siromaštva i isključenosti u vrijeme prelaska na tržišno gospodarstvo i višestranačku demokraciju. Autor prikaza pretpostavlja da Hrvatska nije sudjelovala u ovom projektu zato što je postala članicom Vijeća Europe u vrijeme kada je projekat već započeo. Projekt je usvojio multidimenzionalni pristup, usmjeravajući pažnju na nekoliko sljedećih područja: zdravstvena zaštita, stanovanje, zapošljavanje, obrazovanje i socijalna zaštita.

Istraživači su također ostvarili kontakte s onim ljudima koji se svakodnevno suočavaju s isključivanjima, kao što su: beskućnici, djeca koja žive na ulici, žrtve seksualne eksploatacije, žene i muškarci s malim šansama da pronađu zaposlenje, pripadnici etničkih manjina koji žive u zajednicama koje se neprijateljski nastrojene prema njima. Formirane su radne grupe za pojedina područja, koje su tijekom 1997. godine, kroz razgovore s isključenim pojedincima, prikupile konkretna svjedočanstva, koja su također pripremljena za ovu konferenciju.

Konferencija se sastojala od plenarnog dijela, okruglog stola, rada u sekcijama, prezentacija postera i studijskog posjeta.

Središnji dio plenarnog dijela konferencije predstavljalo je sintetičko izvješće o rezultatima projekta, kojeg je podnijela direktorica istraživanja Katherine Duffy. U svom izvješću autorica je iznijela konceptualni i metodološki okvir projekta te istaknula najznačajnije rezultate i trendove u istraživanim područjima: zdravstvu, zapošljavanju, obrazovanju, socijalnoj zaštiti i stanovanju. Analizirani problemi su ilustrirani uglavnom primjerima iz tranzicijskih zemalja.

Autorica je najprije pokušala razgraničiti siromaštvo od socijalne isključenosti, navodeći da siromaštvo podrazumijeva isključenost iz dobara i usluga, dok socijalna isključenost zna-

či više od isključenosti iz potrošačkog društva, tj. znači izgubiti mjesto u društvu. Moguće je biti siromašan, a ne biti isključen i obratno. Socijalna isključenost je više prisutna u zemljama koje prolaze kroz sistemske promjene (zemlje Središnje i Istočne Europe), te u onim zemljama za koje je karakteristična "marketizacija" socijalnih dobara (neke zemlje Zapadne Europe). Socijalna isključenost i socijalna integracija analiziraju se u kontekstu tzv. socijalnog trokuta, koji sadržava tri dimenzije ili komponente: državu, tržište (posebice tržište rada) i civilno društvo (nevladine organizacije te obiteljske i osobne mreže). U skladu s ovim konceptualnim okvirom, veći rizik isključivanja imale bi one grupe ili pojedinci koji su slabo povezani s barem jednom od spomenutih komponenti. Na primjer, grupe koje imaju slabe veze s državom sastoje se od pojedinaca s ilegalnim statusom, pojedinaca koje vlast smatra "krivim" za vlastitu situaciju (samohrane neudane majke, ovisnici, bivši prijestupnici). Slabu vezu s tržištem rada imali bi pojedinci bez kvalifikacija ili oni koji se susreću s diskriminacijom i drugim preprekama u radno-tržišnoj participaciji (pojedinci slabog zdravlja, radno nesposobni itd.). Slabu vezu s obiteljskim i osobnim mrežama imali bi stariji i izolirani pojedinci, neki ruralni stanovnici, alkoholičari te pojedinci o kojima je skrblila država (siročad, zatvorenici ili bivši zatvorenici, djeca ili odrasli s psihosocijalnim problemima).

Također, polazeći od spomenutog "socijalnog trokuta", Duffy je istaknula nekoliko skupina problema vezanih za pojedine dimenzije, a koje su važne s aspekta socijalne politike. Kad se radi o državi, postavlja se pitanje suverenosti države da formulira vlastitu socijalnu politiku, te načelnog "reduciranja" univerzalne socijalne države (koje se javlja kao rezultat sve većeg favoriziranja ciljane državne potpore). Što se tiče tržišta rada, smanjuje se broj poslova koji su uključivali dugu karijeru, a umnožavaju se atipični i prigodni oblici rada. Sve ovo je rezultiralo povećanjem tzv. primarne nejednakosti, koja je određena pozicijom na tržištu rada. Kad je u pitanju civilno društvo, sve su češće situacije ispadanja pojedinaca iz državno organiziranog sustava sigurnosti, dolazi do slabljenja solidarističkih energija i rasta individualizma, raspadaju se tradicionalni oblici obitelji i osobnih mreža.

Autorica je također ukazala na glavne nalaze projekta u područjima zdravstva, zapošljavanja, obrazovanja, stanovanja i socijalne zaštite. U području zdravstvene skrbi ističu se dva problema: povezanost između nejednakih prihoda i stopa mortaliteta, te problem pristupa zdravstvenoj skrbi za grupe s nižim приходima. Zamijećeno je da veće zdravstvene rizike imaju mladi ljudi i srednjovječni muškarci. Ovi posljednji su posebno izloženi stresnim situacijama i njihovo prosječno trajanje života značajno se smanjilo. Vlade svugdje potiču ljude da preuzmu veću odgovornost za vlastito zdravlje.

Problem zapošljavanja je poglavito značajan zbog rasta dugotrajne nezaposlenosti u mnogim zemljama. Smanjene mogućnosti integracije kroz tržište rada imaju posebice mladi, žene, stari te stranci. Uočena je orijentacija prema "aktivnim" tržišnim politikama koje, u izvjesnom smislu, ometaju borbu protiv nezaposlenosti.

Situacija u području socijalne zaštite dobrim je dijelom odraz krize socijalne države. Iako i dalje egzistiraju univerzalna prava, velike su poteškoće u njihovom realiziranju. (administrativne, praktične, psihološke). Posebno ranjive grupe u ovom su području: dugotrajno nezaposleni koji su isključeni iz programa osiguranja, stari ljudi koji nemaju pristup osiguranju ili socijalnim uslugama, osobe čije naknade ovise o subjektivnim prosudbama osoblja u sustavu socijalne sigurnosti.

Isključenost iz obrazovnog sustava implicira nekoliko problema: isključenost iz škole, problemi prijelaza iz svijeta obrazovanja u svijet rada za najmanje povlaštene grupe, isključenost iz predškolskog i akademskog obrazovanja zbog obiteljskih okolnosti. Rizik isključivanja iz obrazovnog sustava ponajviše je izražen među romskom djecom, djecom pripadnika etničkih manjina te među djecom sa specijalnim potrebama.

Stanovanje je bitno i stoga što je ono često pretpostavka pristupa drugim socijalnim pravima. Javni izdaci za stanovanje u većini zemalja se smanjuju, a veliki dijelovi javnog stanovanja se privatiziraju. Zbog nesrazmjera u stambenoj ponudi i potražnji, sve veći broj ljudi je prisiljen unajmljivati stanove, što vodi većoj ovisnosti o stambenoj naknadi. Čak i broj beskućnika značajno raste u Europi.

Općenito se može kazati da je socijalna isključenost inherentna tranzicijskim zemlja-

ma, ali i liberalnim društvima. U tim su zemljama neke grupe ranjivije s aspekta ekstremnog siromaštva i socijalne isključenosti, kao što su: mladi, žene, migranti, stariji ljudi, skupine s nomadskim načinom života. Da bi se unaprijedila integracija ovih skupina i općenito socijalna kohezija, potrebno je uspostaviti, smatra Duffy, novu vrstu ravnoteže između triju glavnih komponenti integracije: države, ekonomske sfere i obitelji, odnosno civilnog društva.

Osim plenarnog dijela, sudionici konferencije su imali priliku sudjelovati na okruglom stolu pod nazivom "Politički kontekst borbe protiv ekstremnog siromaštva i socijalne isključenosti" te u radu četiriju sekcija koje su imale ove tematske naslove: Zakonska prava i ranjive grupe; Obiteljske i osobne mreže najmanje povlaštenih grupa; Uloga civilnoga društva u borbi protiv siromaštva i isključenosti; Intervencija na lokalnoj razini: vlast i lokalna zajednica. Autor ovog prikaza prisustvovao je drugoj sekciji i sudjelovao u raspravi s temom o obiteljskim mrežama prognaničkih i izbjegličkih grupa.

Spomenimo i to da su finske vlasti omogućile sudionicima konferencije da se konkretno upoznaju s problemima isključenih u Finskoj,

na način da su organizirale posjete određenim skupinama ili institucijama. Autor ovog prikaza izabrao je posjet jednoj romskoj misiji, gdje je dobio niz informacija o životu Roma u Finskoj, te o državnim i nedržavnim programima koji su usmjereni na ovu etničku grupu.

Na kraju konferencije usvojen je konkretan plan mjera radi borbe protiv socijalne isključenosti, koji će biti upućen različitim tijelima Vijeća Europe. Taj plan predlaže da se borba protiv socijalne isključenosti treba voditi na tri fronta, te da u tom smislu ona pretpostavlja: razvoj ljudskih prava, preorijentaciju nacionalnih politika te partnerski pristup.

Smatramo da je ova konferencija dala značajan doprinos izučavanju jedne aktualne teme kao što je socijalna isključenost. Ona je vrijedna i zbog toga su na njoj prezentirani rezultati međunarodnog istraživanja. Osim toga, na praktičnoj razini ponuđen je program djelovanja u borbi protiv socijalne isključenosti. Na kraju, iskustva s ove konferencije, te informacije vezane za prezentirani projekt, mogu biti snažan poticaj za istraživanje problema isključenosti u našoj zemlji.

Zoran Šućur